

Teknologi, natur og litteratur

Deiktisk diskurs hos Vetlesen og Borgmann

Technology, Nature and Literature

Vetlesen and Borgmann on Deictic discourse

Erik Lundestad

Professor i filosofi, UiT – Norges arktiske universitet

Lundestads forskningsinteresser inkluderer blant annet naturfilosofi og teknologifilosofi. Hans seneste publikasjon er Borgmann and the Non-neutrality of Technology, *Techne: Research in Philosophy and Technology*, 2019 (sammen med Trine Antonsen).

Trine Antonsen

Forsker II, Ph.D, GenØk, Senter for biosikkerhet, UiT Norges Arktiske Universitet

Førsteamanuensis II, Ph.D, Institutt for filosofi og førstesemesterstudier, UiT Norges Arktiske Universitet

Antonsen er forsker i GenØks SAMKUL-prosjekt ReWrite (2018-2022). Hun leder forskningsgruppa i feministisk filosofi ved UiT. Forskningsområder er miljøfilosofi, dydsetikk, teknologifilosofi, feminisme og matetikk.

trine.antonsen@uit.no

Sammendrag

I *The Denial of Nature* (2015) argumenterer Arne Johan Vetlesen for at litteratur og poesi, av den typen den amerikanske filosofen Albert Borgmann karakteriserer som deiktisk diskurs, fremviser naturens iboende verdi. Ifølge Vetlesen tilbyr deiktisk diskurs en pre-teoretisk tilnærming til naturen som den filosofiske debatten siden kan baseres på. Artikkelen viser at selv om både Vetlesen og Borgmann anser deiktisk diskurs å være et alternativ til en teknologisk forståelse, hvor naturen bare fremstår som et middel til våre mål, er deres syn på hva dette alternativet består i forskjellig. Vi deler Vetlesens bekymring om at miljøetikken står fast i spørsmålet om hvorvidt naturen har iboende verdi og er enig i at Borgmanns tilnærming er et godt alternativ. Vi argumenterer likevel for at deiktisk diskurs ikke viser naturens iboende verdi. Gjennom deiktisk diskurs fremstår naturen snarere som betydningsfull i lys av våre praksiser.

Nøkkelord

praksis, erfaring, deiktisk diskurs, iboende verdi, teknologi, natur

Abstract

In *The Denial of Nature* (2015), Arne Johan Vetlesen argues that literature and poetry, of the kind the American philosopher Albert Borgmann characterizes as deictic discourse, brings forth nature's inherent value. According to Vetlesen deictic discourse provides a pre-theoretical approach to nature on which it is possible to base the philosophical debate. The paper argues that even if both Vetlesen and Borgmann see deictic discourse as an alternative to a technologically based view according to which nature merely appears as a means to our ends, they nevertheless differ widely on what this alternative consists in. We share Vetlesen's concern that environmental ethics has reached a stalemate over whether or not nature has intrinsic value and agree that Borgmann's approach presents a viable alternative. We nevertheless argue that deictic discourse does not bring forth nature's intrinsic value. What it brings forth, rather, is nature as it appears from the point of view of certain forms of practices.

Keywords

practices, experience, deictic discourse, intrinsic value, technology, nature

I denne artikkelen diskuterer vi i hvilken forstand litteratur og poesi, av den typen den amerikanske filosofen Albert Borgmann (f. 1937) karakteriserer som deiktisk diskurs, kan sies å fremvise at naturen besitter iboende verdi. Bakgrunnen for diskusjonen er som følger: I Arne Johan Vetlesens bok *The Denial of Nature: Environmental philosophy in the era of global capitalism* (2015) kritiseres teknologien og den teknisk-vitenskapelige diskursen (blant annet) for å resultere i at naturen kun fremstår som et middel til våre mål. For Vetlesen er det derfor viktig å finne tilbake til en erfaringsbasert og før-teoretisk tilnærming hvor igjennom naturen (igjen) kan fremstå med en ikke-instrumentell eller iboende verdi. I denne anledning trekker Vetlesen sterke vekslers på Borgmann og hans begrep deiktisk diskurs som alternativ til den dominerende teknologisk-vitenskapelige diskursen. Slik Vetlesen leser Borgmann åpner nemlig den deiktiske diskursen for at naturen igjen kan fremstå nettopp med iboende verdi. På dette viset, mener Vetlesen, utstyrer den deiktiske diskursen oss med det vi trenger for å motvirke en problematisk, instrumentell tilnærming til naturen.

Vi stiller oss positiv, både til den teknologi-kritiske posisjonen til Vetlesen, og ikke minst til hans siktemål om å gjenetablere en måte å nærme seg naturen på som kan utgjøre et alternativ til en snever instrumentell tilnærming. Vi mener likevel at Vetlesen ikke får ut det fulle potensialet i Borgmanns teori og argumenterer for at den deiktiske diskursen ikke i stand til, og fra Borgmanns side heller ikke ment å danne grunnlaget for, en fremstilling av naturen som bærer av en uavhengig eller iboende verdi. Den er tvert imot ment å resultere i en fremstilling av naturen innenfor rammene av en fokal praksis, det vil si en aktivitet hvor vi står i et bruksforhold til naturen. Hvis vi skal komme ut av en fastlåst teoretisk diskusjon knyttet til hvorvidt naturen har iboende verdi – noe som utgjør Vetlesens eget siktemål – bør vi ikke ta utgangspunkt i en påstått erfaring av naturens iboende verdi, slik Vetlesen gjør, men i hvordan naturen fremtrer gjennom våre praksiser. Bare slik kan deiktisk diskurs få oss vekk fra «the wrong question», som Vetlesen betegner spørsmålet om iboende verdi i miljøetikken.

1. Vetlesens teknologi-kritikk

Innledningsvis i *The Denial of Nature* siterer Vetlesen Neil Evernden som i 1993 hevdet at «[a]bsolutely nothing has been achieved in the struggle of the environmental movement, over the long run». (Evernden, 1993, s. 23; Vetlesen, 2015, s. 1) Ifølge Vetlesen står denne påstanden seg fremdeles. Den filosofiske debatten, hevder han, reflekterer dette faktumet:

[T]he philosophical debate over value – *intrinsic in humans only, or in nature as well?* – has reached a stalemate, inviting suspicion that the discourse has been organized around the wrong question. The principal positions on the question appear to have been stated in exhaustive manner, with both sides remaining as convinced that the other has it wrong. (Vetlesen, 2015, s. 1).

Vetlesens prosjekt i *The Denial of Nature* er, slik han selv formulerer det, å løse opp i denne fastlåste situasjonen. For å kunne gjøre dette må man etter hans mening gå fra å teoretisere over naturen til å *erfare* den. Vetlesen er selvsagt klar over ironien knyttet til det å skrive en bok, og dermed teoretisere over det å erfare, men fremholder, rimeligvis etter vår mening, at det ikke er noen prinsipielle problemer knyttet til det å gi erfaringen prioritet – også innenfor rammene av et teoretisk prosjekt. Hvordan kan så erfaringen løse opp i den fastlåste situasjonen vi står overfor? For å besvare dette spørsmålet må vi gå veien om teknologiens rolle i vår opplevelse av virkeligheten.

Et av de sentrale temaene i *The Denial of Nature* er hvordan teknologien påvirker vårt forhold til virkeligheten, og Vetlesen lar seg i stor grad inspirere av Albert Borgmanns teknologifilosofi

(1987). Vetlesen anerkjenner at teknologien har mange positive aspekter. Han velger likevel – i likhet med Borgmann – å fokusere på de negative aspektene. Et slikt fokus, hevder han, er legitimt fordi det i vår kultur gjerne vies mest oppmerksomhet til de positive aspektene ved teknologien. (Vetlesen, 2015, s. 152) Vi er enige med begge i at det finnes problematiske aspekter ved teknologien som fortjener oppmerksomhet. For å få frem hva disse negative aspektene mer konkret består i for Vetlesen, kan vi først ta utgangspunkt i et av hans egne eksempler.

Vetlesen skriver at han på tur en gang kom over en skogsmaskin, en slik som brukes til å hugge trær i nyere tids skogbruk. Maskinen er forlatt og han setter seg inn, og hans oppmerksomhet rettes umiddelbart mot datamaskinen som alle aspekter ved hogsten styres fra. Skogsmaskinen er, skriver han, «a showcase of efficient, modern technology» (Vetlesen, 2015, s. 148). Fellingen av et hundre år gammelt tre, som for en generasjon siden ville krevd betydelig erfaringsbasert kunnskap, samt både fysisk styrke og tid, kan med denne maskinen gjøres på minutter.

Vetlesen trekker frem mange ulike problemer og utfordringer ved teknologien. Skogsmaskinen, sett i kontrast til tradisjonelt skogbruk, skal illustrere hvordan relasjonen mellom mennesket og den ytre virkeligheten (skogbrukeren og treet) endrer seg til en relasjon mellom mennesket og en datamaskin. For å få frem de negative aspektene ved dette skiftet kan vi ta utgangspunkt i den følgende passasjen, hvor Vetlesen beskriver hva erfaringen med skogsmaskinen etter hans mening viser oss:

It is important to see what is at issue here. The change that interests me is not primarily a matter of man's relating to the tree being mediated by a machine (computer) that literally is an in-between between subject and object. Rather, and more profoundly, it is a matter of the subject-outer reality relationship – a two-way affair [...] – being replaced by a man-machine (technology) one. The worker operates the computer which operates the machine that works on the tree. The machine – computer directing the saw-machinery – works physically on the tree, the worker does not: he does not touch it, does not smell it, scarcely hears it falling, although he still needs to see it, at the distance provided by staying inside the vehicle while the whole process is being executed.» (Vetlesen, 2015, s. 149)

Vetlesen mener altså at relasjonen til det naturlige (her treet) endres gitt teknologiske hjelpemidler, og ikke minst oppleves dette gjennom hva vi sanser. Naturen har også, som Vetlesen påpeker, iboende rytmer og endringer slik som sesonger, dag og natt, kulde og varme, som i mindre grad blir erfart i en teknologisk kontekst. I tillegg oppheves i stor grad begrensningene ved det å være på en bestemt plass til en bestemt tid med teknologien. (Vetlesen, 2015, s. 150–151) Dette kunne vi, som Vetlesen påpeker, anse som et positivt aspekt ved teknologien fordi det gjør handlingsrommet vårt større. Men paradoksalt nok, mener han, har dette gjort verden mindre: «expansion in time and space, the bringing down of barriers in both dimensions, results in a mental shrinking of the world and a leveling of experience, of the qualities making for aura, for uniqueness.»¹ (2015, s. 155) Det som før tok lang tid kan nå gjøres på et øyeblikk – som i eksemplet ovenfor – og tingen og plassen har ingen betydning som *partikulære* ting eller plasser. Disse endringene påvirker igjen våre holdninger og den meningen vi finner i ulike aktiviteter, men det poenget skal vi foreløpig la vente. Poenget nå er at teknologien, ved å fjerne oss fra naturen på denne måten, bidrar til utviklingen av det Vetlesen omtaler som et «konstruktivistisk, anti-realistisk syn på virkeligheten». Han skriver at «the more sophisticated and the more virtual the technology you use in your daily dealings with the world, the easier it may be to adopt a constructivist, anti-realist world view.» (Vetlesen, 2015, s. 128)

1. Uttrykket «aura» henter Vetlesen fra Walter Benjamin (Vetlesen 2015, s. 155).

I redegjørelsen for hvordan teknologien etter hans mening frembringer en slik «anti-realisme» knytter Vetlesen an til Heidegger og hans diskusjon av teknologiens «vesen». Heidegger, skriver Vetlesen,

is relevant for my present purposes in that he went beyond [the] conventional understanding of technology. [...] The essence of modern technology lies [according to Heidegger] in its coming to pre-structure the very framework within which “subjects” relate to “objects”. Having become a force and a dynamics in its own right, and assuming unstoppable momentum, technology seeks more and more flexibility and efficiency simply for its own sake, transforming what started out as means into ends in themselves and thereby foreclosing any notion of ends that would claim supremacy over against what technology favours. (Vetlesen, 2015, s. 161)

Poenget er altså at teknologien på ingen måte er nøytral. Den er ikke, slik det kan fremstå, bare et middel til et mål der målene er gitt uavhengig av midlene. Teknologiens vesen – slik Heidegger forstår det – ligger snarere i at den utstyret oss med et bestemt rammeverk for hvordan selve forholdet mellom subjekt og objekt skal forstås. Gitt dette rammeverket fremstår objektet – virkeligheten – som en ressurs, som noe som ligger åpent for vår benyttelse. Dermed reduseres naturens verdi, innenfor den teknologiske konteksten, til instrumentell verdi. Her er Heidegger selv:

The revealing that rules in modern technology is a challenging [*Herausfordern*] which puts to nature the unreasonable demand that it supply energy which can be extracted and stored as such. [...] [A] tract of land is challenged in the hauling out of coal and ore. The earth now reveals itself as a coal mining district, the soil as a mineral deposit. (Heidegger, 1993, s. 320)²

Når Vetlesen tenker seg at teknologien lett resulterer i en form for konstruktivisme eller anti-realisme er dette fordi den, slik Heidegger hevder, utvisker det *partikulære* ved virkeligheten. Med utgangspunkt i en vinmugge skriver Heidegger:

[A]s soon as we agree to study the actual jug scientifically, in regard to its reality, the facts turn out differently. When we pour wine into the jug, the air that fills the jug is simply displaced by a liquid. Considered scientifically, to fill a jug means to exchange one filling for another. [...] These statements of physics are correct. By means of them, science represents something real, by which it is objectively controlled. But – is this reality the jug? No. (Heidegger, 2001, s. 167-168)³

Som vi kan se fremhever Heidegger her hvordan den teknologisk-vitenskapelige diskursen ikke vektlegger tingens partikularitet, men snarere de generelle og tilsynelatende nøytrale egenskapene ved denne.

Heideggers poeng om at teknologien ikke tillater tingene selv å komme til syne, kan se ut til å stemme godt overens med et bestemt økofilosofisk standpunkt hvor det gjelder å anerkjenne ikke bare hva ting – i betydningen artefakter – er, men også hva levende vesener

2. Den tyske originalen: «Das in der modernen Technik waltende Entbergen ist ein Herausfordern, das an die Natur das Ansinnen stellt, Energie zu liefern, die als solche herausgefördert und gespeichert werden kann. [...] Ein Landstrich wird dagegen in die Förderung von Kohle und Erzen herausgefördert. Das Erdreich entbirgt sich jetzt als Kohlenrevier, der Boden als Erzlagerstätte.» (Heidegger, 1967, s. 14.)

3. Den tyske originalen: «Sobald wir uns jedoch herbeilassen, den wirklichen Krug wissenschaftlich auf seine Wirklichkeit hin zu untersuchen, zeigt sich hein anderer Sachverhalt. Wenn wir den Wein in den Krug gieß wird lediglich die Luft, die den Krug schon füllt, verdrängt und durch eine Flüssigkeit ersetzt. Den Krug füllen, heißt, wissenschaftlich gesehen, eine Füllung gegen eine anderen auswechseln. [...] Diese Angaben der Physik sind richtig. Die Wissenschaft stellt durch sie etwas Wirkliches vor, wonach sie sich objektiv richtet. Aber – ist dieses Wirkliche der Krug? Nein.» (Heidegger, 1971, s. 42)

er. Det som står på spill, og som teknologien hindrer oss i å se, skriver Vetlesen, er å anerkjenne «what human-independent entities are in their own right, in their depth and splendour». (Vetlesen, 2015, s. 162) Jo lengre denne prosessen foregår, desto mindre vil det dessuten være igjen å anerkjenne, ettersom teknologien selv, og den tilhørende teknisk-vitenskapelige diskursen, kontinuerlig underminerer selve grunnlaget for disse. (Vetlesen, 2015, s. 162) Bill McKibben har i *The End of Nature* (1992) beskrevet denne utviklingen, og argumenterer for at naturen – forstått som å ha en egen og uavhengig dynamikk – allerede er et tilbaketrukket stadium:

By the end of nature I do not mean the end of the world. The rain will still fall and the sun shine, though differently than before. When I say «nature,» I mean a certain set of human ideas about the world and our place in it. But the death of those ideas begins with concrete changes in the reality around us – changes that scientists can measure and enumerate. More and more frequently, these changes will clash with our perceptions, until, finally, our sense of nature as eternal and separate is washed away, and we will see all too clearly what we have done. (McKibben, 2006, s. 7)

I ettertid har forskere faktisk gjort nettopp det McKibben her varsler om. For eksempel har man fremvist hvordan vår tid representerer en ny geologisk epoke, *Antropocen* (Crutzen and Stoermer, 2000). McKibbens tekst – som kan sies å stå i en økokritisk eller naturdiktningstradisjon, og som hylles som (minst) like betydningsfull for miljøbevegelsen som Rachel Carsons bok fra 1962 *Silent Spring* (1999) – har nok inspirert Vetlesen også.⁴ Den form for hastverk eller nødsituasjon som Vetlesens *The Denial of Nature* drives frem av er kanskje McKibbens fortjeneste. For McKibbens tekst formilder tydelig hvordan vårt forhold til naturen som en uavhengig kraft radikalt endres (og endrer vår selvforståelse) når «[h]urricanes and thunderstorms and tornadoes become not acts of God but acts of man» (2006, s. xviii).

Vetlesens eget ståsted i den økofilosofiske debatten knytter seg, som han selv poengterer, sterkest til Holmes Rolstons ikke-antroposentriske og ikke-antropogeniske ståsted (Vetlesen, 2015, s. 122). I følge Rolston (1988; 2003), eksisterer det iboende verdi i naturen, objektivt sett og uavhengig av en menneskelig verdsetter. Problemet med teknologien er ifølge Vetlesen nettopp at den hindrer oss i å se dette. Ut fra det som nå er sagt må vi derfor, for å bekjempe teknologiens negative innflytelse ifølge Vetlesen ikke bare bekjempe teknologien slik den manifesterer seg i stadig nye teknologiske gjenstander (det Borgmann kaller for «devices»). Det som må bekjempes er snarere det Heidegger beskriver som teknologiens vesen, nemlig selve den måten virkeligheten fremtrer på gjennom teknologien. I henhold til denne «anti-realismen», slik den er beskrevet ovenfor, fremstår nemlig ikke virkeligheten slik den selv er, men kun som åpen for benyttelse av oss.⁵

I likhet med Heidegger peker også Vetlesen ut poesien som en motvekt til den teknologisk-vitenskapelige diskursen ved sin henvisning til Borgmann og hans begrep *deiktisk diskurs*. Deiktisk diskurs, skriver Vetlesen, handler om noe som «addresses us in its own right» og som konstituerer sentre som vi kan orientere oss mot (Vetlesen, 2015, s. 156), eller, som vi senere skal se Borgmann uttrykke det, om *fokale ting*. Vetlesen mener altså at den deik-

4. Tekster av typen deiktisk diskurs kan beskrives som overlappende med tekster som faller i kategorien økopoesi og -kritikk (engelsk sjangerbetegnelse er «nature writing»). Det er tekster som utfordrer den vitenskapelige diskursen ved å inkludere elementer av kreative narrativer fra personlig erfaring, mening og verdsetting (a la essay og poesi). Denne type tekster har et stort potensial for å løse opp i reduktive og generaliserte naturbeskrivelser som kjennetegner vitenskapen. Mer om naturtekster og den økokritiske tradisjonen. Finch and Elder (1990), Buell (1995).

5. Mer om «kritisk realisme» i Bhaskar (2012) og Vetlesen (2012). En inngående diskusjon av denne posisjonen faller utenfor rammene av denne artikkelen.

tiske diskursen, slik den fremstår hos Borgmann, utstyrer oss med en måte å fremvise naturen på i sin partikularitet og dermed som en motpart til den teknisk-vitenskapelige avdekkingen hvorigjennom den samme naturen bare fremstår som et middel til våre eksterne mål. Som vi snart skal se er det likevel en uenighet mellom Vetlesen og Borgmann når det gjelder hva det vil si å fremvise det partikulære ved tingene.

Her er det viktig å legge merke til det metodologiske grepet Vetlesen gjør med hensyn til naturens iboende verdi. Snarere enn å skulle «bevise» at naturen er i besittelse av iboende verdi, noe som den teknisk-vitenskapelige diskursen setter en effektiv stopper for gjennom den måten virkeligheten fremstår på innenfor denne, velger altså Vetlesen – i likhet med Rolston – ganske enkelt å legge til grunn at en slik iboende verdi foreligger. Han kaller dette sitt pre-filosofiske, erfaringsbaserte utgangspunkt om at naturen har iboende verdi (Vetlesen, 2015, s. 96). Vår teoretisering om naturen og naturens verdi må bygge på slike erfaringer, skriver Vetlesen (Vetlesen, 2015, s. 20). I lys av den minskende villmarken og av omgivelser som blir stadig mer preget av teknologien er slike erfaringer truet, men etter Vetlesens syn er en slik realisme fortsatt mulig, nettopp fordi den deiktiske diskursen – forstått som teknologiens motsetning – tillater oss å se eller gjenkjenne noe som noe annet og større enn oss selv; å tillate noe å eksistere og forbli seg selv, «*in the spirit of deictic discourse*», som selvtilstrekkelig. Vetlesen bruker ikke litterære eksempler, men beskriver i stedet egne erfaringer for å illustrere dette:

[...] I saw an eagle. And that's all I can do really: follow it with my eyes as it rides the sky, higher and higher, beyond my reach. Everything to do with my seeing the eagle and the significance it holds points beyond the utility calculus. I cannot lay hold of the eagle, cannot determine or predict its movements, cannot possess or control it. Riding the sky the eagle is free. The best I can hope for is precisely this: seeing it. Whether I do or not is not for me to decide. Getting to see it will be a pure gift. My day will be richer for it. I will feel grateful – not to the particular bird I happen to see, perhaps, but to the world of which I am part for containing such a creature. (Vetlesen, 2015, s. 147)

I de siste delene av denne passasjen knytter Vetlesen eksplisitt an til hvordan fokale ting, ifølge Borgmann, sentrerer virkeligheten. Det å se ørna får virkeligheten til å fremstå som meningsfull fordi den får meg til å innse hvor rikholdig virkeligheten er. Tenk at virkeligheten er innrettet slik at en slik skapning kan eksistere!

Dette eksemplet er fra Vetlesens side altså ment å eksemplifisere nettopp hvordan vi, på et pre-filosofisk vis, kan erfare naturen slik at dens iboende verdi (eller uavhengige status) kommer til syne (Vetlesen, 2015, s. 155–156). Eller uttrykt annerledes: det eksemplifiserer hvilken tilgang det Borgmann omtaler som deiktisk diskurs ifølge Vetlesen gir oss til naturen. I møtet med ørna kan vi – ifølge Vetlesens egen beskrivelse – ikke gjøre annet enn å se. Dette lar oss føle takknemlighet for den virkeligheten som kan romme en slik skapning. For at verdien av naturen skal kunne komme til syne, kan vi med andre ord ikke gå til objektive forklaringer som er kjennetegnet av abstrakt språk, et nyttespråk hvor bare målbare ting er relevant (Vetlesen, 2015, s. 158), men vi må heller peke «nedover» til erfaringen. Med dette kan naturen igjen fremstå som noe som har en iboende verdi.

Betraktet med utgangspunkt i et teknisk-vitenskapelig rammeverk vil naturligvis denne typen erfaringer kunne avvises som lite annet enn subjektive opplevelser. Dette er en innvendig Vetlesen vier stor oppmerksomhet (Vetlesen, 2015, s. 159). Poenget er likevel, som vi har sett, at ifølge den Heidegger-baserte tradisjonen som Vetlesen her forholder seg til, *er ikke teknologien nøytral*. Teknologien selv legger klare føringer på hvordan virkeligheten fremstår – og kan fremstå – for oss, og påvirker også vår evne og mulighet til å ta valg (Antonsen og Lundestad 2019). Vetlesens poeng ser dermed ut til å være at vi, snarere enn å forsøke å *tilbakevise* disse innvendingene – noe som ville innebære at vi aksepterte tekno-

logiens ståsted – må skifte ståsted. Det er dette som karakteriserer hans vekt på erfaring over teoretisering. I stedet for gjennom teori å skulle vise, bevise eller tilbakevise påstander omkring naturens iboende verdi, vil vår erfaring tilby et annet utgangspunkt, et ståsted hvor vi vil få tilgang til det Vetlesen anser å være en pre-filosofisk innsikt, at naturen har iboende verdi. På denne måten mener Vetlesen, i likhet med Holmes Rolston, å kunne legitimere at det er legitimt å snu bevisbyrden med henblikk på naturens iboende verdi: Vi kan ganske enkelt legge til grunn at verdien er «undeniably there», uavhengig og forut for oss mennesker (Vetlesen, 2015, s. 121; Rolston 2003).⁶

For å oppsummere kan vi slå fast at Borgmanns begrep deiktisk diskurs ifølge Vetlesen er ment å få oss ut av den fastlåste situasjonen som vi i dag befinner oss i med henblikk på spørsmålet om naturen har iboende verdi eller ikke. Slik Vetlesen oppfatter det, gir nemlig den deiktiske diskursen oss, i motsetning til teknologien, tilgang til tingene *slik de er*, i deres partikularitet. Med utgangspunkt i den deiktiske diskursen kan vi derfor legge til grunn at naturen *har* iboende verdi, snarere enn å forsøke å argumentere for dette, noe som er dømt til å mislykkes så lenge vi forholder oss til naturen gjennom teknologien og en tekniskvitenskapelig diskurs. Spørsmålet er likevel ikke bare om deiktisk diskurs, slik Borgmann selv fremstiller den, åpner for den tolkningen som Vetlesen her gjør, men om vi med dette virkelig kommer ut av den fastlåste diskusjonen om iboende verdi.

2. Borgmanns teknologi-kritikk

For å få frem forskjellen mellom den typen erfaring som Vetlesen mener bør ligge til grunn for teoretiseringen av naturen og de beskrivelsene som Borgmann selv legger til grunn, må vi se nærmere på den betydning som Borgmann tilskriver praktikerens som formidler av den deiktiske diskursen. Før vi gjør dette er det likevel nødvendig å si noe om Borgmanns teknologi-filosofi generelt.

Borgmanns teknologikritiske bok, *Technology and the Character of Contemporary Life* (TCCL, 1987) utfordrer oppfatningen om at våre liv nødvendigvis blir bedre av teknologiske fremskritt. Som Borgmann selv påpeker, kan dette synes paradoksalt siden teknologiske gjenstander («devices») gjerne er laget nettopp for å frita oss for tidkrevende, vanskelige oppgaver. Teknologien, kan det hevdes, gir oss mer fritid, sosial mobilitet og økt effektivitet. Dermed kan vi bruke tiden på ting vi virkelig vil. Borgmann hevder likevel at vi ikke kan forstå teknologien som et nøytralt instrument for våre mål. Introduksjon av mer og mer teknologi medfører forandringer i vår materielle kontekst, (Borgmann, 1987, s. 40–48) og slike endringer påvirker utviklingen av egenskaper, dyder, evner og vaner. I tillegg mener Borgmann at teknologien endrer vår oppfatning av å tilhøre et bestemt sted, samt våre relasjoner til både medmennesker og lokalsamfunn. (Borgmann, 2006, s. 10–11) Alle slike endringer vil påvirke hvorvidt vi lever gode liv. Og det er den sentrale rollen til spørsmålet om det gode liv som først og fremst kjennetegner Borgmanns teknologifilosofi.

Til tross for denne kritikken av teknologiens rolle for vår livskvalitet, mener ikke Borgmann at vi bør slutte å bruke teknologi, eller at det ville vært bedre om vi fortsatt levde i pre-

6. Rolston har blitt kritisert for å slutte fra er til bør, altså fra det at noe (biologisk liv) finnes ute i naturen, til at det bør bevares. Både Vetlesen og Rolston mener likevel at denne kritikken er fundert på en feilaktig separasjon av fakta og verdi. Måten vi ser verden på, måten vi beskriver den, er avhengig av vårt perspektiv, sanseapparat osv. (at treet er grønt), men det er likevel en objektiv virkelighet (at treet driver fotosyntese) uavhengig av oss. Det er en biologisk faktapåstand når vi sier at treet verdsetter sin egen opprettholdelse. Det betyr ikke at vi tillegger treet deliberative egenskaper – på et vis kan vi dermed ikke si at treet er noe som verdsetter (slik mennesker gjør) – men «they exhibit what it is that is to be valued», dvs. livsoppretholdelse. (Vetlesen, 2015, s. 122; Rolston 2003)

teknologiske omgivelser. Han mener i stedet at vi må gjøre plass i vår teknologiske verden for *fokale praksiser*, det vil si at teknologien må inkluderes i våre liv på en slik måte at det bevares eller åpnes muligheter for meningsfulle praksisformer. Disse praksisene står i relasjon til fokale ting, og teknologiske gjenstander kan, som vi skal se, ifølge Borgmann ikke ha rollen som fokale ting.

Både Borgmanns teknologi-kritikk og hans analyse av relasjonen mellom fokale ting og fokale praksiser er inspirert av den sene Heideggers analyse av ting. Heideggers eget eksempel med vinmuggen fra artikkelen «The Thing» («Das Ding», 1971) illustrerer hvordan noen ting tar omgivelsene opp i seg og dermed fremstår som det Borgmann betegner som «fokale ting»:

The spring stays on in the water of the gift. In the spring the rock dwells, and in the rock dwells the dark slumber of the earth, which receives the rain and dew of the sky. In the water of the spring dwells the marriage of sky and earth. It stays in the wine given by the fruit of the wine, the fruit in which the earth's nourishment and the sky's sun are betrothed to one another. In the gift of water, in the gift of wine, sky and earth dwell. But the gift of the outpouring is what makes the jug a jug. In the jugness of the jug, sky and earth dwell. (Heidegger, 2001, s. 170)⁷

En slik beskrivelse av vinmuggen samler til en helhet de ulike betydningene ved tingen. Vinmuggen er laget av jord og sand, bærer i seg frukten som vinen er laget av og vinen tilbys som en gave når man skjenker fra den.⁸ En slik sammenslutning av en tings mangfoldige betydning ligger også i Borgmanns begrep om fokale ting. Fokal, som et optisk begrep, beskriver nettopp det punktet hvor flere linjer møtes, og en fokal ting er dermed et samlingspunkt for mening (Borgmann, 1987, s. 197).

Borgmann vektlegger at teknologi ikke utelukker fokale ting, snarere tenker han seg at fokale ting, i lys av vår teknologiske kontekst, kan få en ny betydning. Det er dermed ikke behov for å søke tilbake til en pre-teknologisk fortid for at fokale ting skal få ha en slik betydning, slik Heidegger mener. Borgmann mener dessuten at det er i lys av våre praksiser at en ting kan være fokal⁹, og bemerker samtidig at vi hos Heidegger ikke ser personen som skjenker av vinmuggen.¹⁰

En praksis innebærer ikke bare en aktivitet, et møte eller en opplevelse, men også en dedikasjon over tid og utvikling av de bestemte evner, dyder og egenskaper som trengs for å utøve praksisen godt.¹¹ Det er konstituerende for praksiser, slik Borgmann forstår de, at

7. Den tyske originalen: «Im Wasser des Geschenkes weilt die Quelle. In der Quelle weilt das Gestein, in ihm der dunkle Schlummer der Erde, die Regen und Tau des Himmels empfängt. Im Wasser der Quelle weilt die Hochzeit von Himmel und Erde. Sie weilt im Wein, den die Frucht des Rebstocks gibt, in der das Nährende der Erde und die Sonne des Himmels einander zugetraut sind. Im Geschenk von Wasser, im Geschenk von Wein weilen jeweils Himmel und Erde. Das Geschenk des Gusses aber ist das Krughafte des Kruges. Im Wesen des Kruges weilen Erde und Himmel» (Heidegger 1971, s. 44–45)

8. Heidegger kaller betydningen en sammenslutning av «The Fourfold» som består av «earth, sky, divinities and mortals» (Heidegger, 2001, s. 171).

9. Det er en viss spenning hos Borgmann selv med hensyn til hvordan forholdet mellom fokale ting og fokale praksiser skal forstås. Mens det tidvis kan se ut til at hensikten med de fokale praksisene er å ivareta de fokale tingenes verdi, kan det andre ganger se ut til at det tvert imot er den måten som de fokale tingene inngår i våre praksiser på som gir dem deres verdi. For en diskusjon av dette, se Haworth, 2000. Det er likevel ingen tvil om at det er selve relasjonen mellom fokale praksiser og fokale ting Borgmann er opptatt av.

10. For Borgmanns diskusjon av Heideggers «The Thing» se Borgmann 1987, s. 197–200.

11. Begrepet fokale praksiser er nært knyttet til Alasdair MacIntyres praksisbegrep. I *After Virtue*, skriver MacIntyre at en praksis er: «any coherent and complex form of socially established cooperative human activity through which goods internal to that form of activity are realized in the course of trying to achieve those standards of excellence which are appropriate to, and partially definitive of, that form of activity.» (MacIntyre, 1984, s. 187; Borgmann, 1987, s. 208) Praksiser innebærer altså en systematisk utvidelse av våre evner. Dermed kommer også Borgmanns Aristoteliske inspirasjon til syne: Hos Aristoteles innebærer utvikling av karakter at vi øver eller trener opp våre evner og dyder (Aristoteles, *EN*; Urmson, 1988, s. 23–26), og det er nettopp gjennom praksiser at dette skjer.

de blir erfart, nettopp som krevende. Borgmanns forståelse er i overensstemmelse med Alasdair MacIntyre som skriver at det mest fundamentale aspektet ved en praksis, til forskjell fra aktiviteter eller hendelser, er at engasjementet i en slik «coherent and complex form of socially established cooperative human activity» (MacIntyre, 1984 s. 187) involverer utviklingen av bestemte evner og egenskaper. Det er disse egenskapene ved fokale praksiser som bidrar til at de er i stand til å forene mål og middel. Det er nettopp fordi en praksis krever så mye av oss at den fremstår som orienterende og meningsfull og derfor ikke kun utgjør et middel til et utvendig mål (Borgmann 1987, s. 196 ff). Vi skal se på dette forholdet ved å bruke noen av Borgmanns egne eksempler.

Matlaging og løping er to av Borgmanns favoritteksempler. Å dedikere seg til matlaging, det Borgmann kaller «the culture of the table», står for ham i kontrast til det å kjøpe og spise et ferdigmåltid innimellom andre aktiviteter. (1987, s. 155; 2006, s. 171) Det å planlegge et måltid, lage de ulike rettene og samles rundt bordet i et fellesskap med familie eller venner, utgjør noe mer enn kun å tilfredsstille vår sult. Et slikt måltid retter vår oppmerksomhet eller fokus mot relasjonene vi inngår i, hva som spises, de tradisjonelle oppskriftene som brukes til ulike anledninger eller sesonger, osv. På tilsvarende måte kan vi beskrive løping kun som en bestemt måte å bevege seg i tid og rom, skritt for skritt (Borgmann, 1987, s. 202). Samtidig, for en dedikert løper, innebærer aktiviteten en sammenføyning av innsatsen som løpingen krever og gleden som oppleves i aktiviteten. Som fokale praksiser har matlaging og løping til felles at aktivitetene praksisene nødvendigvis innebærer og målet med disse ikke oppleves som adskilt fra hverandre. Vi verdsetter ikke den store festmiddagen sammen med familien kun for dens rolle i å mette oss, og vi verdsetter heller ikke løpingen kun for treningseffekten. Og om vi så gjør, er vi ikke dedikert til disse aktivitetene som fokale praksiser, og de vil ikke ha den orienterende rollen i våre liv.

Fokale ting kommer til syne nettopp i slike hverdagslige praksiser, selv når våre materielle omgivelser i stor grad ellers er preget av teknologiske gjenstander. Landskapet eller løypens betydning fremtrer for løperen som å være del av praksisen, til og med som en forlengelse av en selv (Sheehan, 1978; Borgmann, 1987, s. 202), og i festmåltidet fremstår rettene som å bære med seg en historie og fremvise eller integrere bestemte evner, samt det vi kan kalle en økologisk og stedsmessig betydning av de smakene og teksturene måltidet tilbyr. (Capon, 1979; Borgmann, 1987, s. 202).

Borgmanns eksempler på fokale praksiser er selvfølgelig begrenset, så det er verdt å understreke at det kan finnes et stort mangfold av praksiser som kan ha en slik orienterende rolle i våre liv. I Borgmanns egne tekster og i kommentarlitteraturen finner vi som eksempler på fokale praksiser villmarksturer, roing, fluefisking, sjakk, litteratur og poesi, musikk, hagebruk og gårdsdrift, film, skigåing, m.m. De har alle til felles at de utføres i samsvar med gitte standarder, og at de med dette også innebærer at vi utvikler evner og dyder nødvendige for god utførelse av den relevante praksisen. Dette, mener Borgmann, gjør at når vi selv er dedikert til en fokal praksis lettere verdsetter og identifiserer oss med andre som er dedikert til andre fokale praksiser nettopp fordi vi gjenkjenner den orienterende rollen slik dedikasjon innebærer.

Kontrasten mellom fokale praksiser og teknologiske løsninger kommer godt frem når vi ser på hvordan de fokale praksisene er *krevende*. En teknologisk gjenstand har det fortrinn at den lar oss utføre kompliserte oppgaver uten at dette er spesielt utfordrende for våre evner, styrke eller oppmerksomhet. Ofte vil en teknologisk gjenstands vellykkethet måles nettopp i dens kapasitet til å gjøre lite ut av seg på denne måten. Det er for eksempel nærliggende å anta at det er nettopp fordi den typen ferdigmåltider som i dag kan kjøpes i dagligvarebutikkene krever så lite tilberedelse av oss at de selger så godt. På samme måte kan

det antas at det å trene i et treningsstudio lett vil fremstå som mer forlokkende enn å løpe ute i naturen nettopp fordi det er mindre krevende i betydningen av at vi ikke er så eksponert for vær og vind.

Ved hjelp av Borgmanns teori kan vi forstå teknologien som å ha en paradoksal karakter. Mens den på den ene siden frigjør oss fra krevende og kompliserte oppgaver, så undergraver den samtidig de praksisene som gir mening til livene våre. Det som i lys av praksisen fremsto som en enhet av mål og midler, fremstår, etter at teknologien har erstattet praksisen, som noe rent instrumentelt. Det er altså nettopp de aspektene ved de fokale praksisene som gjør disse meningsfulle, som teknologien hylles for å frita oss fra. Det å dedikere seg, for eksempel til løping, krever langsiktig innsats, innarbeiding av rutiner og vaner. At det er slitsomt og krevende å trene opp sin utholdenhet er samtidig det som gjør dette til en meningsfull og orienterende praksis. Vi mener ikke at teknologiske enkeltgjenstander truer slike meningsfulle praksiser, men at om teknologien får lov til å ta plassen til mange nok slike praksiser, vil våre liv oppleves som mindre meningsfulle.

3. Deiktisk diskurs hos Borgmann og Vetlesen

Den deiktiske diskursen, slik den presenteres hos Borgmann, er ment å fremvise nettopp den betydning som fokale praksiser og fokale ting har for oss i våre liv. Deiktisk diskurs er dermed et virkemiddel for å «gjenåpne spørsmålet om det gode liv» (Borgmann, 1987, s. 169). La oss, for å vurdere rollen til den deiktiske diskursen nærmere ta utgangspunkt i et av Borgmanns egne eksempler, nemlig hvordan fluefiske presenteres i Norman Macleans roman *A River Runs Through it* fra 1976. Denne boken fremstår, som Borgmann påpeker, som en manual for fluefiske. Samtidig inviterer den til refleksjon over hva som er et godt liv og da særskilt over teknologi og tingenes betydning for praksisen (fiskestangen, fluene, etc.), og over hva slags aktiviteter og mellommenneskelige relasjoner som hører med i et godt liv. Den fremviser også betydningen av tilhørighet og nær kjennskap til et bestemt sted (denne delen av elven, denne steinen som ørreten gjemmer seg bak). Og ikke minst, viser den frem elven og ørreten som fokale ting, ikke i isolasjon, men i lys av en større helhet, ikke bare av livet til fiskeren, men av verden som sådan, slik avsnittet som avslutter romanen så tydelig viser:

Eventually, all things merge into one, and a river runs through it. The river was cut by the world's great flood and runs over rocks from the basement of time. On some of the rocks are timeless raindrops. Under the rocks are the words, and some of the words are theirs. I am haunted by waters. (Maclean, 1993, s. 104)

Denne teksten lar ørreten fremstå som en fokal ting i den praksisen som fluefiske er, det vil si som den tingen som denne praksisen er dedikert til. Det er likevel verdt å understreke at ørreten, som fokal ting, nødvendigvis må sees i sammenheng med praksisen. Målet med fluefiske kan selvsagt beskrives som å bestå i selve det å få fisk. Men om vi sier dette må vi være forsiktig for ikke å trå feil. For en dedikert fluefisker er det, som vi har vært inne på tidligere, selvsagt ikke slik at denne målsettingen kan oppnås på et hvilket som helst vis, som for eksempel ved å fiske i en elv full av utsatt oppdrettsørret, eller ved å kjøpe fisken i en butikk. For en dedikert fluefisker gir derfor målet ved praksisen – det å få fisk – bare mening om det forstås i relasjon til god utøvelse av praksisen, det vil si middelet. Gjennom praksisen forenes derfor målet og middelet.

Dette eksemplet illustrerer hvordan litteraturen og deiktisk diskurs – i henhold til Borgmann – fremviser hvordan virkeligheten, når vi forholder oss til den gjennom en fokal

praksis, trer frem som et meningsfullt hele. I lys av det omfang teknologi har i dagens samfunn kan derfor kunst og litteratur ifølge Borgmann spille en avgjørende rolle for å bevare vår livskvalitet.

Vetlesen aksepterer, i det minste tilsynelatende, Borgmanns fremstilling av hva deiktisk diskurs er. Hans eget ørne-eksempel er likevel ulikt Borgmanns egne eksempler fordi det ikke viser til en praksis av den typen Borgmann bruker. Jeg-personen i dette utdraget forholder seg ikke til virkeligheten gjennom en bestemt form for virksomhet eller praksis. Han observerer ganske enkelt virkeligheten (ørna). Det gjøres til og med et eksplisitt poeng av at dette er alt vi *kan* gjøre, å se ørna sveve. Hvorfor velger Vetlesen nettopp dette eksemplet i stedet for å knytte det til fokale praksiser? For å forklare dette må vi se på hvilken rolle ikke bare dette ene eksemplet, men Borgmanns begrep deiktisk diskurs som sådan er ment å spille i forhold til det overordnede siktemålet som Vetlesen har med *The Denial of Nature*.

Deiktisk diskurs er en form for diskurs som skal gi oss muligheten til å uttrykke på en «kraftfull og prinsipiell måte», rollen til fokale ting for det å leve godt (Borgmann, 1987, s. 169). Selv om de fleste eksemplene i TCCL er hentet fra essayistikk og natur- og økollitteratur, er det først og fremst poesien som bærer i seg denne muligheten, skriver Borgmann (1987, s. 179). Borgmanns forståelse av hvordan den deiktiske diskursens evne eller kraft til å fremvise de fokale tingene og deres betydning er også nært knyttet til Heideggers syn på poesiens og kunstens evne til å vise frem tingenes betydning som noe annet og mer enn ressurser. Heidegger selv illustrerer denne kontrasten med utgangspunkt i elven Rhinen. Fra et teknologisk ståsted fremstår Rhinen som et kraft-verk, det vil si som en potensielt og tilgjengelig ressurs for vannkraft. Vi ser elven, bygd ut, gjort tilgjengelig som energi, på en begrenset måte. Det er som flyet som taxer, som vi observerer nettopp kun som å vente på å utfylle en funksjon (å ta av, transportere, ankomme). (Borgmann, 1987, s. 322) Gjennom et kunst-verk som Hölderlins *Der Rhein* («Rhinen») blir vi derimot minnet om at Rhinen også kan fremtre på en annen måte (Borgmann, 1987, s. 321). Her fra første vers:

At the forest's gate I sat among
 Dark ivy as the golden noon
 Came down visiting the stream, from off
 The Alps, their mountain staircase, built
 By powers divine, God's Castle as
 I call it, in accord
 With old opinion, where devolves
 To man yet many a thing
 Decided in secret; thence
 Came to my mind, against expectation,
 A destiny, for my soul
 Telling itself of this and that in the warm shade
 Now was drifting toward Italy
 And beyond, to the far coasts of Morea.¹²

Den deiktiske diskursen er ifølge Borgmann et «refleksjonsspråk» som fremviser for oss, eller påminner oss om, sentrale hensyn og *dermed* også om meningen i fokale praksiser

12. Den tyske originalen: «Im dunklen Efeu saß ich, an der Pforte/Des Waldes, eben, da der goldene Mittag./Den Quell besuchend, herunterkam/Von Treppen des Alpengebirgs./Das mir die göttlichgebaute./Die Burg der Himmlichen heißt/Nach alter Meinung, wo aber/Geheim noch manches entschieden/Zu Menschen gelangt; von da/Vernahm ich ohne Vermuten/Ein Schicksal, denn noch kaum/War mir im warmen Schatten/Sich manches bere-dend, die Seele/Italia zu geschweift/Und fernhin an die Küsten Moreas.»

(Strong & Higgs, 2000, s. 33). Den deiktiske diskursen kan også ha en motivasjonsmessig effekt på vårt engasjement i fokale praksiser. Slike refleksjonsspråk finnes i litterære verk, som George Sheehans *Running and Being* med hensyn til løping og Robert Farrar Capons *The Supper of the Lamb*, når det kommer til «bordets kultur» («the culture of the table»), for å igjen bruke to av Borgmanns favoritteksempler. Borgmann henviser også til tekster knyttet til øko-litteraturen, slik som Wendell Berrys *The Unsettling of America* (1996) og Henry David Thoreaus *Walden* (1989) (Borgmann, 1987 s. 201), som fremviser villmarkas betydning som en fokal «ting».

Riktignok skriver Borgmann at «a deictic explanation articulates a thing or event in its uniqueness» (Borgmann, 1987, s. 72), og Vetlesen har dermed godt grunnlag for å hevde at deiktisk diskurs bidrar til en realisme, slik vi har beskrevet over. Det utgjør likevel ikke en fullstendig forståelse av deiktisk diskurs om vi stopper med tingenes partikulæritet. Ifølge Borgmann henter den deiktiske diskursen sin særskilte kraft fra dens karakter av å være et *vitnesbyrd* fra et bestemt forhold til naturen, nemlig et bruksforhold:

[The tradition's] health and extent are evident from the fact that it now has no overpowering heroes but many and various more or less eminent *practitioners*. Their work embraces a spectrum between down-to-earth instruction and soaring speculation. The span and center of their concerns vary greatly. But they all have their mooring in the attention to tangible and bodily things and practices, and they speak with an enthusiasm that is nourished by these focal concerns. (Borgmann, 1987, s. 201, vår utheving)

Borgmann vektlegger, som vi ser i sitatet over, at det er *utøverne* av bestemte praksiser som bærer vitnesbyrd om praksisen gjennom litteraturen. Kronologien i den deiktiske diskursen tilsier dermed at praksisen alltid kommer forut for teksten. Praktikerer er avsender for vitnesbyrdet, og den deiktiske diskursen peker dermed ikke bare mot den fokale tingen, men også mot praksisen som rommer denne. Alle eksemplene til Borgmann illustrerer dette: Sheehan er løperen som blir forfatter av tekster om løping, Thoreau flytter ut av byen til hytta ved Walden Pond og beskriver prosjektet i boken *Walden*, og så videre.

Vi kan merke oss at i likhet med Vetlesen påpeker også Borgmann hvordan ikke bare den teknisk-vitenskapelige diskursen, men også filosofifaget som akademisk disiplin, kan synes lukket for den type innsikt som vi kan uttrykke og få gjennom deiktisk diskurs:

Art has always been the supreme deictic discipline. Art in turn has sometimes been one with philosophy, religion, and politics; at other times these disciplines have complemented or competed with one another as disciplines of deictic explanation. (Borgmann, 1987, s. 26)

Det er ifølge Borgmann likevel ikke slik at vi som mennesker ikke lenger bryr oss om det gode liv og hva som bidrar til mening i tilværelsen. Det er snarere slik at vitenskapen og filosofien har forlatt dette spørsmålet¹³ og at det derfor heller kommer til uttrykk hos *utøverne* av slike praksiser som Borgmann gir mange eksempler på:

The reflective care of the good life has not withered away. It has left the profession of philosophy and sprung up among practical people. In fact, there is a tradition in this country of persons who are engaged by life in its concreteness and simplicity and who are so filled with this engagement that they have reached for the pen to become witnesses and teachers, speakers of deictic discourse (Borgmann, 1987, s. 201).

13. En alternativ hypotese er at den analytiske stilen som akademiske tekster skrives i, er mindre i stand til å besvare spørsmålet enn tekster med et mer poetisk språk. Se Martha C. Nussbaum: *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*. (1990)

Det er altså en stor kontrast mellom det formålet som den deiktiske diskursen blir tilskrevet hos Vetlesen, og den rollen den har for Borgmann. Borgmann mener dette er en diskurs som «gjenåpner» spørsmålet om det gode liv, et spørsmål som andre diskurser, som de vi bruker til å evaluere teknologi, ikke omfatter. Dette kan deiktisk diskurs ifølge Borgmann gjøre, nettopp fordi den «situerer» poesien og litteraturen i *praksisene*. Den deiktiske diskursen beskriver hvordan tingene fremstår *gjennom* vår bruk. Denne bruken må, som tidligere nevnt, forstås som noe mer enn et rent instrumentelt forhold. Til forskjell fra hva tilfellet er i teknologien utgjør nemlig den bruken vi gjør av tingene i praksisene, som vi allerede har sett, ikke bare et middel, men samtidig et mål. Siktemålet til Borgmann er å fremvise hvordan praksiser forsoner mål og middel, og at dette kommuniseres gjennom den deiktiske diskursen. Hos Vetlesen er den deiktiske diskursen ment å bringe oss ut av de ørkesløse teoretiske diskusjonene om tings iboende verdi. Hvordan er det han tenker seg at dette løser de teoretiske utfordringene som i så stor grad preger miljøetikken? «Alt vi kan gjøre er å be folk om å se en gang til», skriver Vetlesen (Vetlesen, 2015, s. 159) som et svar som kan gis til de som – med utgangspunkt i en teknisk-vitenskapelig diskurs – hevder at den erfaringen som den deiktiske diskursen beskriver ikke er annet enn en subjektiv opplevelse.

Etter vår mening henter ikke Vetlesen her ut det fulle potensialet som ligger i Borgmanns tilnærming. Dette kunne han heller ikke gjort. Når vi sier oss enig med Vetlesen i at det bør utarbeides et alternativ til den fastlåste teoretiske diskusjonen knyttet til iboende verdi fremstår Borgmanns posisjon som lovende. Nettopp ved å insistere på at vi ikke kan gjøre annet enn å se, synes nemlig Vetlesens posisjon å gi opphav til en splittelse mellom de som, i likhet med Vetlesen, mener å kunne «se» at ørna har iboende verdi, og de som ikke gjør det. Gjennom deiktisk diskurs er det ikke tingene selv med deres iboende verdi som manifesterer seg. Den deiktiske diskursen er snarere en beskrivelse av tingene slik de fremtrer innenfor rammene av den betydningshelheten som praksisen etablerer.¹⁴ For Borgmann er det praksisen, og den måten som praksisen forsoner mål og middel, som utgjør alternativet til instrumentalismen. For Vetlesen derimot, ligger alternativet i en kontemplativ tilnærming som ivaretar tingenes iboende verdi,¹⁵ snarere i at fokuset på en bruksrelasjon vil løse opp i dikotomien mellom instrumentell og iboende verdi. Dermed videreføres den fastlåste situasjonen som Vetlesen i utgangspunktet ville bringe oss ut av.

Det er likevel ikke slik at Vetlesen overser praksiser fullstendig. Et av hans mest sentrale eksempler, som forøvrig trekker sterke vekslers på et av Borgmanns egne eksempler (1987, s. 41), er som følger:

Consider the experiential quality of a piece of comparatively primitive technology such as the oven. I make sure that feeding the oven with appropriate wood is the last thing I do before going to bed. During the night it will burn out. The morning I will experience as cold, though colder still if not for the oven. I fetch the wood and start the oven, relishing the transition from feeling cold to feeling warm. Waiting for the oven to heat up is also to wait for the kettle of water I placed on it to start boiling, allowing me to wash, to make coffee and to roast some pieces of bread. At this point I also wake up my son, who puts on his clothes standing close – not too close, hard-won- experience has taught him – to the oven, then proceeding to play on the floor around the oven. (Vetlesen, 2015, s. 151)

14. Uttrykk som «betydningshelhet» og «betydningsssammenheng» («Bedeutungsganze») har vi lånt fra den tidlige Heidegger. Den senere Heidegger, som både Borgmann og Vetlesen forholder seg til, benytter ikke dette. Etter vår mening er uttrykket likevel hensiktsmessig for å få frem noe av det som Borgmann er ute etter.

15. Til tross for en kritisk gjennomgang av Frankfurter-skolen (og særlig Habermas) omkring deres utelattelse av natur (2015, s. 52–95), synes Vetlesen også å operere med en dikotomi mellom iboende og instrumentell verdi. For et eksempel på hvordan Frankfurterskolen identifiserer pragmatiske tilnærminger med snever instrumentalisme, se Max Horkheimer (2004). Se også Vetlesen (1999).

I dette eksemplet fremstår den fokale tingen – vedovnen – nettopp som det som livet, med alle dets praksiser, er sentrert rundt. Det er vedovnen som gjør det mulig å varme vann; vaske seg; tilberede mat, og i siste instans: i det hele tatt å overleve på et ellers kaldt og ugjestmildt sted.

Poenget vårt er med andre ord ikke å påstå at Vetlesen ikke er oppmerksom på denne sammenhengen mellom fokale ting og praksiser. Poenget er snarere å få frem at noen av hans eksempler, som det sentrale ørne-eksemplet, ikke legger en slik sammenheng til grunn. Dette er ikke tilfeldig. Det er nemlig kun ved å hevde at den deiktiske diskursen fremstiller tingen *uavhengig* av våre praksiser – og dermed *uavhengig* av hvordan tingen opptrer innenfor en bestemt betydningssammenheng (som nødvendigheten av vedfyringen for varme, mat, vask, som gir erfaring av en sentral kontrast naturen tilbyr, nemlig varme og kulde) – at den deiktiske diskursen kan sies å gi støtte til det pre-filosofiske poenget som Vetlesen vil vise frem, nemlig at naturlige ting har iboende verdi. I ørne-eksemplet fremstilles ørna som selvstendig, og dermed samtidig som utilgjengelig for oss, som noe vi kun kan betrakte og ikke påvirke. Det er dette som gjør at det fremstår som plausibelt å si at vi her erfarer ørna som noe som har iboende verdi. Det er med andre ord kun fordi ørna – i dette eksemplet *ikke* inngår i noen praksis, og dermed heller *ikke* opptrer innenfor rammen av en bruks- og betydningssammenheng, at erfaringen av å se den sveve kan tas til inntekt for det syn at erfaringen gir oss tilgang til tingen selv, med iboende verdi.¹⁶ Vi mener at å se dette innenfor våre praksiser, slik deiktisk diskurs er ment å gjøre er et bedre alternativ om en ønsker seg ut av den teoretiske knipa om naturens iboende verdi.

4. Avslutning

Utgangspunktet til Vetlesen er, som tidligere nevnt, den fastlåste situasjonen som den filosofiske debatten om iboende verdi har havnet i. Vetlesen hevder at vi kan løse opp i denne situasjonen med å henvise til en før-teoretisk erfaring hvor naturen fremstår med iboende verdi. I denne sammenhengen viser han til deiktisk diskurs slik den fremstår hos Borgmann.

Implikasjonen av Borgmanns posisjon er imidlertid at vi ikke trenger å godta dikotomien mellom henholdsvis iboende og instrumentell verdi fordi de kan forenes i praksisene. Det er ikke slik at med mindre vi legger til grunn at naturen har iboende verdi så vil naturen uvegerlig bli underlagt den instrumentelle tilnærmingen til teknologien. Med utgangspunkt i Borgmann kan man snarere si at løsningen på den fastlåste konflikten som Vetlesen skisserer snarere ligger i å fremheve *bruksforholdet* slik det kommer til uttrykk i ulike praksisformer. Dette forholdet *forener* mål og middel.

Deiktisk diskurs har hos Borgmann en særskilt viktig rolle for at vi skal innse behovet for å beskytte villmarka fra teknologiens inngripen. Det er deiktisk diskurs som kan gi det endelige svaret («finally answer») på spørsmålet om hvorfor vi bør begrense teknologiens inngrep i naturen. (Borgmann, 1987, s. 182) Hva er det i så fall dette svaret består i? Som vi har sett mener Borgmann selv at deiktisk diskurs faktisk evner å vise frem det unike og partikulære ved tingene. Diskursen er likevel ikke rettet mot partikulære ting som sådan, men mot forholdet mellom tingene og våre praksiser. Det er gjennom praksisene at tingene fremstår i deres partikularitet, og det er nettopp denne sammenhengen som kan beskrives

16. Vetlesens fremstilling av Borgmann i *The Denial of Nature* tar utgangspunkt i en tidligere artikkel: «Technology, nature and ethics». I denne tidligere artikkelen plasserer Vetlesen seg langt nærmere den lesningen av Borgmann som vi stiller oss bak. Problemet, slik vi ser det, oppstår altså først når Vetlesen forsøker å tilpasse Borgmann til sitt eget overordnede formål i *The Denial of Nature*.

litterært. Å delta i fokale praksiser er, som vi så innledningsvis, krevende. Vi må dedikere oss over tid for å utvikle de evnene som praksisen innebærer. Det kan innebære utvikling av moralske dyder eller karaktertrekk, slik som tålmodighet til å nitidig øve på en bestemt bevegelse, eller andre evner, som utholdenheten langdistanseløperen trenger for å gjennomføre et maraton. I praksiser som knytter seg til naturen, slik som for eksempel jordbrukspraksiser, møter utøveren motstand – og må utvikle sine evner – i lys at de partikulære omstendighetene for *sin* praksis. Naturens partikularitet fremstår altså gjennom praksisen fordi det er uløselig knyttet til god utøvelse av praksisen at praktikerer anerkjenner dette.

Den deiktiske diskursens bidrag til å beskytte naturen og villmarka ligger altså ikke i at den evner å påvise en gang for alle at naturen har iboende verdi, eller at naturlige ting og liv innehar selvstendig eksistens. Det ligger snarere i at den viser oss villmarka og de partikulære eller også fokale tingene i naturen (landskapet, ørreten osv.) i en større betydningssammenheng, som å gi mening for oss, og for våre liv. Dette illustreres godt av fluefiskeren i *A River Runs Through it* som lar seg begeistre – ja, hjemsoke – av alle aspekter ved ørreten og elva som er dens omgivelser.

Så trenger vi virkelig begrepet iboende verdi for å ivareta naturen? Styrken i den deiktiske diskursen, slik vi har fremstilt den, består i at den viser frem naturen og tingene som betydningsfulle for oss. Alternativet til den teknologiske tilnærmingen til naturen ligger ikke i å «se» naturen med en iboende verdi, men at vi kan komme til å verdsette – og dermed kjempe for å ivareta – naturen gjennom vårt praksisbaserte virke. Å appellere til å se naturen, slik Vetlesen gjør, er mer i tråd med den teknologiske og vitenskapelige tilnærmingen som kjennetegner moderne vitenskap, enn å representere et brudd: Å se naturens uavhengige eksistens er samtidig å plassere seg selv utenfor og uten relasjon til denne. Når Vetlesen, som vi så innledningsvis, i sin bok starter med å spørre om den miljøfilosofiske diskursen har vært «organized around the wrong question» (2015, 2), så tar han selv ikke tilstrekkelig oppgjør med dette spørsmålet. I stedet for å innlemme et nytt og annet spørsmål i den eksisterende diskursen, peker han mot potensialet i den deiktiske diskursen som kontrast til den vitenskapelige og teknologiske.

Vi er enige med Vetlesen i at deiktisk diskurs og dets fremvisning av betydningen av praksiser – og erfaringene av naturens partikularitet vi gjør oss gjennom disse – er vesentlig for å ivareta naturen. Problemet for Vetlesen er at han samtidig tar med seg det samme spørsmålet over i denne diskursen. I stedet for å legge til side «the wrong question» videreføres dermed fastlåste situasjonen og alt vi kan gjøre er «å se en gang til».

Referanser

- Antonsen, T. & Lundestad, E. (2019). Borgmann and the Non-Neutrality of Technology. *Techne: Research in Philosophy and Technology*, 23 (1). DOI: [10.5840/techne201951497](https://doi.org/10.5840/techne201951497)
- Aristotle. *Nicomachean Ethics*. I Barnes, J. (Red.). (1984). *The Complete Works of Aristotle*: (Volume 12). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Berry, W. (1996). *The Unsettling of America: Culture and Agriculture* (3. utgave). San Francisco, CA: Sierra Book Club.
- Bhaskar, R. (2012). Critical realism in resonance with Nordic ecophilosophy. I Bhaskar, R., Høyer, K.G. & Næss, P. (Red.). *Ecophilosophy in a World of Crisis: Critical realism and the Nordic contributions*. London and New York: Routledge.
- Borgmann, A. (1987). *Technology and the Character of Everyday Life*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

- Borgmann, A. (2006). *Real American Ethics: Taking Responsibility for our Country*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Capon, R.F. (1979). *The Supper of the Lamb: A Culinary Reflection*. Garden City, NY: Mariner Books.
- Carson, R. (1999). *Silent Spring*. London: Penguin.
- Crutzen, P.J. & Stoermer, E.F. (2000). The 'Anthropocene'. *Global Change Newsletter*, 41, s. 17–18.
- Evernden, N. (1993). *The Natural Alien: Humankind and Environment*. Toronto: University of Toronto Press.
- Finch, R. & Elder, J. (Red.). (1990). *The Norton Book of Nature Writing*. New York: W.W. Norton.
- Haworth, L. (2000). Focal Things and Focal Practices. I Higgs, E., Light, A. & Strong, D. (Red.). *Technology and the Good Life?* (s. 55–70). Chicago: The University of Chicago Press.
- Heidegger, M. (1967). Die Frage nach der Technik. *Vorträge und Aufsätze, Teil I*. Pfullinger: Günther Neske.
- Heidegger, M. (1971). Das Ding. I *Vorträge und Aufsätze, Teil II*. Pfullinger: Günther Neske.
- Heidegger, M. (1993). *Basic Writings, Revised and expanded edition*, edited by David Farrell Krell. New York, NY: Harper Perennial (pp. 307–342).
- Heidegger, M. (2001). *The Thing*. I Heidegger, M. (2001). *Poetry, Language and Thought*. (s. 163–182). New York, NY: Harper Collins.
- Higgs, E., Light, A. & Strong, D. (Red.). (2000). *Technology and the Good Life?* Chicago: The University of Chicago Press.
- Horkheimer, M. (2004). *Eclipse of Reason*. London, New York: Continuum.
- Hölderlin, F. (1990) (1801-2) Der Rhein / The Rhine. I Santner, Eric L. (Red.) *Hyperion and Selected Poems*. New York, NY: Continuum.
- MacIntyre, A. (1984). *After Virtue*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- McKibben, B. (2006). *The End of Nature* (2.utgave). New York: Random House.
- MacLean, N. (1993). *A River Runs Through it : and other stories*. New York, NY: Picador.
- Nussbaum, M.C. (1990). *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*. New York, NY: Oxford University Press.
- Rolston III, H. (1988). *Environmental Ethics: Duties to and Values in the Natural World*. Philadelphia: Temple University Press.
- Rolston III, H. (2003). Value in Nature and the Value of Nature. I Light, A. & Rolston III, H. (Red.). *Environmental Ethics*. Malden, MA: Blackwell.
- Sheehan, G. (1978). *Running and Being: The Total Experience*. New York: Simon and Schuster.
- Strong, D. & Higgs, E. (2000). Borgmann's Philosophy of Technology. I Higgs, E., Light, A. & Strong, D. (Red.). *Technology and the Good Life?* (s. 19–37). Chicago: The University of Chicago Press.
- Thompson, P.B. (2000). Farming as a Focal Practice. I Higgs, E., Light, A. & Strong, D. (Red.). *Technology and the Good Life?* (s. 166–181). Chicago: The University of Chicago Press.
- Thoreau, H.D. (1989). *Walden; or, Life in the Woods*. Princeton: Princeton University Press.
- Urmson, J.O. (1988). *Aristotle's Ethics*. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Vetlesen, A.J. (1999). *Fra hermeneutikk til psykoanalyse: muligheter og grenser i filosofiens møte med psykoanalysen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Vetlesen, A.J. (2012). Technology, Nature and Ethics. I Bhaskar, R. et al (Red.) *Ecophilosophy in a Worlds of Crisis*. (s. 25–43) Oxon: Routledge.
- Vetlesen, A.J. (2015). *The Denial of Nature: Environmental philosophy in the era of global capitalism*. Oxon: Routledge.